

В. І. Радкевіч (г. Мінск, Беларусь)

ІНТЭРТЭКСТ ЯК АДЛЮСТРАВАННЕ ЭСТЭТЫЧНЫХ ПРЫЯРЫТЭТАЎ ПІСЬМЕННІКА (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА І ЛЮДМІЛЫ РУБЛЕЎСКОЙ)

Канцэпцыя міжтэкставых узаемадзеянняў за апошнія дзесяцігоддзе набыла асаблівае значэнне ў беларускім літаратуразнаўстве. Апошнім часам тэорыя інтэртэкстуальнасці, дэтэрмінаваная сацыяльнымі трансфармацыямі канца 1960-х гг. і няздольнасцю тагачасных філосафа-метадалагічных устаноў патлумачыць і выправіць дадзеныя трансфармацыі, выкарыстоўваецца для новага прачытання мастацкіх твораў, раскрыцця індывідуальнага стылю пісьменніка, яго эстэтычных прыярытэтаў пры стварэнні глыбокіх, характаралагічных мастацкіх вобразаў, у сюжэтна-кампазіцыйнай пабудове твораў.

Так, раман У. Караткевіча «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» насычаны слядамі «чужых тэкстаў», якія звязваюць раман з шырокім гісторыка-культурным кантэкстам і актуалізуюць раскрыццё аўтарскай інтэнцыі і выяўленне праблемных аспектаў жыцця беларусаў у складаных, пераломных часы. Інтэртэкстуальныя ўключэнні прадстаўлены ў творы цытатамі, алюзіямі, рэфэрэнцыямі, прэцэдэнтнымі імёнамі, якія выконваюць сімвалічную, ацэначную і апісальную функцыі. Такі інтэртэкстуальны палілог патрабуе ад чытача шырокага кругагляду, цікаўнасці і адпаведных герменеўтычных здольнасцей.

Асаблівую ўвагу варта спыніць на эпіграфіках да кожнага раздзелу твора. Хоць яны і ўяўляюць сабой «атрыбутыўную цытату», у той жа час патрабуюць вытлумачэння[1]. Эпіграфы могуць як падказаць чытачу, пра што пойдзе гаворка ў раздзеле, так і «падманваць» яго чаканні ці ствараць камічны эфект. Напрыклад, да раздзела III «Суд» прыведзены наступныя эпіграфы:

*Ісус быў верны, як пятля,
І хуткі, бы з цемры нажы,
І чым даўжэйшы твой кашэль —
Тым доляй табе пражыць.*

Кіплінг

*Людзі так да іх прывыклі, што перасталі заўважаць іхнія злачынствы...
...Таму мы не палюем за буйнымі разбойнікамі, але затое вашаму брату
спуску не даём.*

Рабле [2, с. 35].

На аснове гэтых урыўкаў складваецца ўражанне, што далей пойдзе апавед пра нясправядлівы суд, прынамсі, над чалавекам. Але папярэдні раздзел заканчваецца на тым, што біскуп Басяцкі запланаванай суд над мышамі, якія запаланілі Гародню.

Да раздзела XIV «Філосаф Велій, кнігалюб...» У. Караткевіч абраў наступныя эпіграфы:

*Хрысціяніну, каб не папсавацца ў розуме, Біблію чэсці самому не належыць,
а толькі слухаць з вуснаў пастыра.*

Парада сынам духоўным

Глядзіць у кнігу, а бачыць хвігу.

Прыказка [2, с. 236].

У раззеле расказваецца пра тое, як Братчык-Хрыстос узяўся вывучаць святыя кнігі («Быццё», «Выйсце», «Левіт») і праз непасільныя разумовыя намаганні зразумець ісціну. Яшчэ ў гэтым раззеле рэалізуецца метатэкстуальная функцыя інтэртэксту: пісьменнік не толькі спасылаецца на пэўны прэцэдэнтны тэкст, але і дае яму сціслую характарыстыку (праз успрыманне гэтых тэкстаў галоўным героем), не цытуючы пры гэтым сам тэкст.

У. Караткевіч, каб стварыць камічны эфект, цытуе ў эпіграфе Рабле, Чосэра, сярэднявечныя эпіграмы, песні, балады і іншыя творы, беларускія прыказкі і прымаўкі, народныя песні. Цытаванне хрысціянскага дыскурсу на ўзроўні эпіграфа часцей стварае атмасферу сакральнага, а сам эпіграф выступае падказкай, інструкцыяй для прачытання ці наадварот – загадкай. Інтэртэкстуальнае шматгалоссе ў рамане прадугледжвае рознабаковае прачытанне і трактоўку тэксту, мастацкіх вобразаў.

Штуршком да міжтэкставага дыялогу можа паслужыць ідэйны бок гіпатэксту. Шматгранны пісьменніцкі талент Людмілы Рублеўскай выяўляецца не толькі ў лірычных, але і празаічных творах, большасць якіх прысвечана гістарычнаму мінуламу Беларусі. Алесь Грушэцкі называе пісьменніцу пераймальніцай традыцый Караткевіча, прынамсі, у жанры дэтэктыву [3]. Так, «знакам-паказальнікам інтэртэкстуальнай сувязі» [4, с. 15] аповесці У. Караткевіча «Дзікае паляванне караля Стаха» і месычнай аповесці Л. Рублеўскай «Ночы на плябанскіх млынах» выступае імя-тэкст Андрэй Беларэцкі – адзін з пяці герояў, аб'яднаных часам і абставінамі ў старасвецкім будынку [5]. Малады караткевічаўскі фалькларыст Беларэцкі паўстае ў аповесці Л. Рублеўскай як «лысаваты brunet у акулярах на вярочках, бльыстыпендыят Імператарскай Акадэміі, фалькларыст і аматар прыватнага вышуку <...> штоз'ехаў з Пецярбургу, пакінуўшы на дарогах ваеннага камунізму валізы, паліто і веру ў справядлівасць, прыбіўся да маладой кампаніі...» [5]. Ён даведзіцца стрыечным дзядзькам Дароце – дзяўчыне, у чым доме збіраецца кампанія сяброў, каб перачакаць паводку. Яны бавяць час, распавядаючы паданні і міфы старога Мінска, што амаль спывае ў нябыт, а якім ён будзе ў чужы час, уявіць складана, а можа нават і страшна. У сяброўскай размове пан Беларэцкі цытуе Купалу і Гарэцкага, Дуніна-Марцінкевіча, дзеліцца малавядомымі звесткамі пра выбітнасці горада. Стары фалькларыст скептычна ставіцца да новай улады, бо ўпэўнены: «Што пачалося крывёю – крывёю скончыцца» [5]. Ён не падзяляе аптымістычны настрой маладых людзей і жартам называе сябе «апошнім цмокам» [5]. Нядобрыя прадчуванні ёсць у пана Беларэцкага: у будучым кожны з маладых людзей стане ахвярай рэпрэсій, як і сам Беларэцкі.

Аднойчы ўцёкшы ад прывіднага палявання, ён ўжо не здолеў ухіліцца ад кулі ў спіну: «Над верасовай пусткай гарэла вострая зорка, цені Дзікага Палявання слізгалі над зямлёй... Андрэй Беларэцкі здушыў крык і кінуўся бегчы ў лаўжы, што цямнелі побач. Цяпер ён не мог бегчы так хутка, як у маладосці. <...> Стрэлы за спінай ужо не турбавалі. Светлая беларуская будучыня была тут» [5]. І дакуль будуць плыць цені Дзікага Палявання? «<...> пакуль ёсць цемра, голод,

нераўнапраўе і цёмны жах на зямлі. Яно – сімвал усяго гэтага», – паўтарае думку аповесці У. Караткевіча Л. Рублеўская [6].

Письменница працягвае традыцыі гістарычнага і дэтэктыўнага рамана, закладзеныя У. Караткевічам. Так, уэпіграфе да гатычнага рамана «Скокі смерці» Л. Рублеўская цытуе У. Караткевіча:

*Свет добры. Свет мяне паўторыць.
Ну а не свет – дык Беларусь.
Мне досыць[5].*

Галоўныя героі рамана – журналістка Ганна Барэцкая і рэстаўратар Юрась Дамагурскі, – чыя мара аднаўляць і аберагаць гістарычнае мінулае Беларусі, разгадваюць таямніцу сярэднявечных гадзіннікаў, вакол якіх разгортваецца маральна-этычны канфлікт паміж Ганнай, Юрасём і адмоўнымі героямі (Калыванаў, Аркадзь Баркуноў, удава Баркунова).

Акрамя адсылак да У. Караткевіча, у творчасці Л. Рублеўскай ёсць інтэртэкстуальныя ўключэнні з міфалагічнага дыскурсу Старажытнай Грэцыі. Так, у цыкле апавяданняў «Старасвецкія міфы горада Б*» рэалізуецца сюжэтаўтваральныя функцыя інтэртэксту: кожнае апавяданне ў іранічным ключы паўтарае сюжэт старажытнагрэчаскага міфа (Пігмаліён і Галатэя, Нарцыс і Рэха, Скрыня Пандоры і г. д.). Загалоўкі апавяданняў выступаюць прамой адсылкай да сюжэту, які пераказваецца ў эпіграфе, у гэтым бачыцца яшчэ і металітаратурная функцыя інтэртэксту.

Такім чынам, для сучаснай беларускай прозы характэрны зварот аўтараў да лепшых узораў айчыннай і сусветнай літаратурнай класікі як крыніц арыгінальных вобразаў, сюжэтных ліній, тэм, матываў.

Літаратура

1. Фатеева, Н. А. Интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М. : URSS : Либроком, 2012. – 280 с.
2. Караткевіч, У. Хрыстос прызямліўся ў Гародні / У. Караткевіч. – Мн. : Папуры, 2016. – 688 с.
3. Грушэцкі, А. Беларускі дэтэктыў. Міфы і рэальнасць / А. Грушэцкі. – Літаратура і мастацтва. – № 28. – 2014. – С. 6.
4. Смирнов, И. П. Порождение интертекста / И. П. Смирнов. – СПб. : Языковой центр СПбГУ, 1995. – 191 с.
5. Рублеўская, Л. Ночы на Плябанскіх млынах : раман, апавесць, апавяданні [Электронны рэсурс] / Л. Рублеўская // Беларускія электронныя кнігі. – Рэжым доступу: https://kniarnia.by/catalog/fantastyka/nochy_na_plyabanskikh_mlynakh/. – Дата доступу: 12.11.2018
6. Караткевіч, У. Дзікае паляванне караля Стаха [Электронны рэсурс] / У. Караткевіч // Беларуская электронная бібліятэка «Беларуская палічка». – Рэжым доступу: http://knihi.com/Uladzimir_Karatkievic/Dzikaje_palavannie_karala_Stacha.html. – Дата доступу: 07.11.2018.